

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ І ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 37.018-057.87:004.738

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-372-376

Ірина ЦАРЬОВА®

доктор філологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Розкрито особливості термінології в текстах криміналістичних експертиз. Розкрито сутність проблематики розширення наукового уявлення про тенденції розвитку мови криміналістичних експертиз. Розроблено методичні рекомендації щодо удосконалення практики використання криміналістичної термінології. Подано сутнісні характеристики текстів криміналістичних експертиз. Акцентовано щодо вимоги введення нових термінологічних одиниць у систему криміналістичних експертиз. Доведено, що специфіка криміналістичного дискурсу зумовлює використання в складі її терміносистеми значної кількості термінів суміжних галузей знань.

Ключові слова: криміналістичний дискурс, лексика криміналістичної експертизи, термін, терміносистема криміналістичної експертизи.

Постановка проблеми. Вивчення законодавчих текстів займає чільне місце серед сучасних лінгвоправових студій. Є безліч підходів до вивчення категорій тексту закону як носія важливої інформації правового характеру. Вони є універсальними за своєю природою. Незалежно від мови, якою створено текст, мовні категорії відбиваються в будь-якому словесному цілому, граматику зведена до їх опису. Законодавство України потребує забезпечення всіх правових галузей унормованою юридичною термінологією. Терміни криміналістичних експертиз є досить поширеними в практичній діяльності Національної поліції України та потребують особливої уваги, адже їх неправильне використання може стати причиною хибного сприймання і розуміння контексту, зокрема висновку експерта, і лінгвістами практично не досліджувалися. Внаслідок інтеграції наукових знань у сучасних умовах відбувається взаємопроникнення, взаємозбагачення різних наук. Виникають нові наукові напрями. Ці процеси не минули криміналістику, яка належить до юридичних наук, але серед них завжди найбільш широко використовувала досягнення, методи та засоби інших наук. Останнім часом у сфері криміналістики виникла (і цей процес триває) низка понять і термінів.

Актуальність створення термінології, на нашу думку, визначається принаймні такими обставинами:

- 1) вирішенням суперечностей між потребами в єдиній стандартизованій термінологічній базі судової експертизи і станом теоретичної її розробки;
- 2) розширенням термінів, що наблизяться в судовій експертизі, терміни виконують комунікативну та пізнавальну функції, і відповідно до систематизації повинні бути однозначними і загальноприйнятими;
- 3) терміни повинні відображати певні знання про об'єкти дослідження;

© І. Царьова, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>

tsarevasgd@ukr.net

4) удосконалення термінів, ця обставина виявляється в заміні одних термінів іншими, і в уточненні термінів, що вже вживаються, крім того, заміна термінів відображає заміну знань;

5) уніфікація термінів здійснюється за певної процедури, шляхом зменшення кількості термінів, що визначають той самий об'єкт, а заміна декількох прийнятих термінів одним новим, який буде існувати не поряд зі старим терміном, а замість нього.

У статті послуговуємося розглянути особливості вживання термінології криміналістичних експертиз.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. На сьогодні маємо чимало студій, у яких знайшла відображення зазначена проблема. Для вироблення теоретичних засад української термінології криміналістичних експертиз та впорядкування поняттєвого апарату важливим підґрунтям стали наукові праці: Н. Артикуци, В. Атаманчука, Р. Белкіна, Л. Гапонової, В. Радецької, В. Шепітька, О. Юрчук. Вивчаючи юридичну мову з різних позицій, учені формують об'єктивне цілісне розуміння специфіки, складу, структури терміносистеми криміналістичних експертиз.

Мета – вивчення семантико-значеннєвих зв'язків термінологічної системи криміналістичних експертиз.

Виклад основного матеріалу. Специфічною рисою термінологічної системи криміналістичних експертиз є те, що кожна її підгалузь становить одночасно власну галузь, яка матеріалізується в принципах, нормах, методах.

Юридична енциклопедія подає дефініцію «експертиза» як таку, що походить від латинської «*expertus*» та від французької «*expertise*», й означає: 1) досвідчений; 2) випробуваний [5, с. 333]. Насправді, будь-яка експертиза є застосуванням спеціальних знань, які пройшли апробацію досвідом. На нашу думку, в дослідженні семантико-значеннєвих зв'язків термінологічної системи криміналістичних експертиз необхідним є розкриття суті категорій «поняття» і «термін», які не є тотожними. Поняття – це відображення об'єктивної дійсності в її суттєвих ознаках, думка, яка відображає сутність явища. Термін уособлює поняття відповідно до знакової форми, є його носієм, зовнішнім символом. Тому категорія «термін» є вужчою і практично відображає короткий зміст ширшого у своєму розумінні «поняття» (визначення або дефініції).

З упровадженням української мови в усі сфери життя перед ученими-термінознавцями постає завдання унормувати галузеві терміносистеми на власне національному ґрунті, укласти словники спеціальних одиниць окремих наук з урахуванням нових тенденцій і традицій термінотворення, сформувати цілісну методiku дослідження термінів. Експертно-криміналістичні терміни означають поняття, якими керуються криміналістичні експертизи.

Власне криміналістичну термінологію В. Я. Радецька розмежовує на термінологічні мікросистеми:

загальної теорії криміналістики: *методи криміналістики, криміналістична ідентифікація, механізм злочину, криміналістична діагностика, експеримент, мова криміналістики, криміналістичне прогнозування;*

криміналістичної техніки: *криміналістична фотографія, панорамна фотозйомка, трасологічні дослідження, дактилоскопія, судове автороззнавство, судова балістика;*

криміналістичної тактики: *тактичний прийом, обшук, допит, пред'явлення для впізнання, огляд місця події, слідча ситуація;*

криміналістичної методики: *розбійний напад, умисне тяжке тілесне ушкодження, слідча ситуація, криміналістична характеристика злочинів, слідча версія, незаконний обіг наркотичних засобів* [3, с. 80].

Можливість, точність та достовірність експертного дослідження безпосередньо залежить від матеріалів, що надаються фахівцям, чіткості сформульованих питань та повноти інформації, що збиралася перед експертизою. Для досягнення поставленої мети повинна дотримуватися спеціальна процедура зберігання та надання документів на експертизу, а сама постановка на проведення дослідження повинна містити в собі максимально повну інформацію щодо всіх обставин досліджуваного об'єкта.

Зазначимо, що одним з найпоширеніших завдань експертизи є проведення ідентифікації, встановлення інформації щодо способу та техніки виконання документів. Як правило, проводяться такі різновиди ідентифікації: 1. *Ідентифікація штампів та*

печаток за наявними відбитками. Як свідчить досвід експертної практики, у процесі призначення експертиз бувають факти надання вільних зразків відбитків печаток (штампів), дата нанесення яких на документи не визначена (недатовані документи) або які викликають об'єктивні сумніви експертів щодо дати нанесення відбитків. Такі обставини унеможливають встановлення часу нанесення відбитка печатки (штампа) в досліджуваному документі, а в окремих випадках можуть призвести до помилкових висновків експерта [2].

2. *Ідентифікація друкарських машинок та принтерів.* Ідентифікаційні дослідження проводяться з метою ототожнення:

– конкретних технічних засобів, використаних для виготовлення документів або їх частин (печаток, штампів, комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки), виконавця документа;

– цілого за частинами (документа за шматками) тощо [2].

3. *Визначення приладу для запису за наявними штрихами.* Особливу увагу необхідно приділити портретній експертизі, оскільки під час цієї експертизи здійснюється ідентифікація людини за фотознімками та відео. Ця експертиза може бути виконана і на підставі антропометричних вимірювань, і прямого графічного порівняння фотозображень. За допомогою програмних засобів виконується пошук за базою зображень осіб, і результатом роботи програми буде відсортований масив зображень за рівнем схожості з зображенням, що досліджується.

4. *Визначення способу та давності виготовлення досліджуваного об'єкта.* Широке використання комп'ютерних засобів і систем, у тому числі мережі «Інтернет», породило нові види злочинів, такі, наприклад, як протиправне проникнення в комп'ютерні мережі з використанням шкідливих «троянських» програм з метою розкрадання безготівкових коштів, перерахування коштів на фіктивні рахунки або «відмивання» грошей, поширення інформації наклепницького характеру, антиконституційні заклики, пропаганда релігійної та національної ворожнечі, незаконна реклама, хакерські атаки, створення груп смерті та багато іншого.

У текстах криміналістичних експертиз, серед препозитивних міжнародних компонентів, спостерігаємо різні парадигматичні зв'язки: – синонімічні: бі- (гр.) – (дво-) і ді- (гр.) / ду- (лат.) – (двічі); дека- (гр.) – (десять) і дец- (лат.) – (десять); ксил(о)- (гр.) – (дерево) і дендр- (гр.) – (дерево); невр- (жилка, нерв) і нейр- (жилка, нерв);

– антонімічні: гетеро- (розрізненість) – гомо- (спорідненість); кріо- (холод, мороз) – піро- (вогонь); міні- (мінімальний) – максі- (максимальний); мікро- (дуже малий) – макро- (великий, довгий);

– омонімічні: радіо- має стосунок до радіо, пов'язаний з радіо; радіовідношення до радіоактивності;

– паронімічні: арх(е)- (початок, походження), архі- (зверхність, старшинство), архео- (стародавній); бі- (двічі), біо- (життя); гомо- (рівність, однорідність), гомео- (однаковий); ді- (двічі), діа- (наскрізний); оро- (гора), орто- (прямий, правильний): «Особливо вдалий ефект дає використання позитивних матеріалів для виготовлення кольорових діапозитивів, які можна демонструвати в суді, на попередньому слідстві»;

– полісемічні: стерео-: 1) просторовий, об'ємний; 2) твердий; авто-: 1) власний; 2) автоматичний; 3) що стосується автомобіля; контра-: 1) проти; 2) у музиці – октавою нижче; окси-: 1) присутність кисню в сполуках чи сумішах; 2) відношення до кислого середовища; суб-: 1) розміщення під чимось або біля чогось; 2) підпорядкований; 3) неосновний, неголовний; теле: 1) здійснюваний на відстані; 2) той, що діє на далеку відстань.

Констатуємо, що визначення мають динаміку, тобто схильні до змін:

– терміни, які використовують у межах одного виду експертно-криміналістичних досліджень: *напільрна лінія* (англ. *finger line*) – лінія-пагорб, розділена борозенками; основа рельєфу шкіри долонної поверхні руки і підшви стопи та має яскраво виражену індивідуальність; високий ступінь усталеності, відновлюваності; *лезо* (англ. *blade*) – гостре ребро клинка, яким наносяться рубані та різані пошкодження;

– назви, які використовують для позначення загальних та окремих ознак під час проведення експертно-криміналістичних досліджень: *розгалуження напільрних ліній, місток (дактилоскопія), напрям руху пишучого пристрою, точка закінчення руху пишучого пристрою (почеркознавство)* тощо [1].

Взаємна зумовленість і зв'язок лексичних опозицій являють собою складне

переплетення зв'язків, які встановлюються в синхронічному та діяхронічному планах. У синхронії встановлюються диференційні ознаки, що відрізняють одні види опозицій від інших, а також суміжних опозицій; визначається внутрішня мотиваційна зумовленість опозицій: *затримання* – «у кримінальному процесі короточасний захід примусу, що застосовується до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, для виявлення причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу – взяття під варту» й *утримання* – «дія за знач. Утримувати» [4].

Висновки. Отже, можна назвати основні напрями, які допомагають упорядкувати термінологію текстів експертиз:

1. Поширення термінів, їх застосування в теорії та практиці судово-технічної експертизи документів. Це терміни та визначення засобів і методів захисту цінних паперів, документів.

2. Уточнення термінологічного і понятійного апарату, конкретизація та виняток можливого двозначного тлумачення понять і визначень. Потрібно використовувати державні стандарти, в яких для кожного поняття встановлений стандартизований термін.

3. Уніфікація понятійного апарату з метою однозначного тлумачення термінів спеціалістами різних відомств.

Наведений вище матеріал, а також додаткові дослідження вбачаємо у висвітленні криміналістичного дискурсу, особливостей використання експертно-криміналістичної термінології умов і процесуальних документів. Зокрема, варто звернути увагу щодо лексичних нормативів, які пов'язані з неправильним використанням термінів у постановах про призначення експертизи та інших документах.

Список використаних джерел

1. Атаманчук В. М. Напрями систематизації термінологічного апарату криміналістичних експертиз. *Митна справа*. 2011. № 3(75). Ч. 2. С. 143–147.
2. Ковальов К. М. Методика технічної експертизи відбитків печаток і штампів. Київ : ДНІЕКЦ МВС України, 2009. 19 с.
3. Радецька В. Я. Нормування мови науки криміналістики. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 3. С. 299–305.
4. Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монограф. Дніпро : ЛІРА, 2020. 446 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6-и т. / Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. С. 333.

Надійшла до редакції 12.12.2022

References

1. Atamanchuk, V. M., (2011) Napryamy systematyzatsiyi terminologichnoho aparatu kryminalistychnykh ekspertyz [Directions of systematization of the terminological apparatus of forensic examinations], *Mytna sprava*. № 3(75). Part 2, pp. 143–147. [in Ukr.].
2. Kovalyov, K. M. (2009) Metodyka tekhnichnoi ekspertyzy vidbytkiv pechatok i shtampiv [Methodology of technical examination of impressions of seals and stamps]. Kyiv : DNEKTS MVS Ukrainy, 19 p. [in Ukr.].
3. Radetska, V. Ya. (2000) Normuvannia movy nauky kryminalistyky [Normalization of the language of forensic science]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*. № 3, pp. 299–305. [in Ukr.].
4. Tsaryova, I. V. (2020) Suchasnyi ukrainskyi yurydychnyi tekst: leksyko-deryvatsiina struktura [Modern Ukrainian legal text: lexical-derivative structure] : monohraf. Dnipro : LIRA, 446 p. [in Ukr.].
5. Yurydychna entsyklopediya [Legal encyclopedia] : v 6-y t. / Yu. S. Shemshuchenko (hol. red. rol.) ta in. Kyiv : Ukr. entsykl, 1999. Vol. 2, p. 333. [in Ukr.].

ABSTRACT

Iryna Tsaryova. Terminological apparatus of criminal examinations. The article reveals the peculiarities of terminology in the texts of forensic examinations. The essence of the problem of expanding the scientific understanding of the trends in the development of the language of forensic examinations is revealed. Methodological recommendations for improving the practice of using forensic terminology have been developed. As is evident forensic linguistics covers a very wide area and so for the rest of this article I will leave on one side all work where linguists are simply describing aspects of written and spoken legal language and I concentrate on that subset of research. The essential characteristics of forensic examination texts are presented. Attention is focused on the requirement to introduce new terminological units into the system of forensic examinations. Sadly, it appears that the barriers to professionalising interpreting are only partly academic – poor remuneration works against attracting the best into the field. However, insofar as they are academic, forensic linguists need to involve

themselves much more actively in training both the interpreters and the legal professionals, with the latter group being the more difficult to access. In this paper, it is proposed to shift the focus from means to purpose and consider forensic science current challenges in terms of discipline, before addressing organisations' specific issues. It is proved that the specificity of the forensic discourse determines the use of a significant number of terms from related fields of knowledge as part of its terminological system.

Keywords: *forensic discourse, vocabulary of forensic examination, term, terminology system of forensic examination.*

УДК

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-376-381

Володимир ВОЛОШИН[©]

*(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)*

ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено вплив психоемоційного стану оперативного працівника на ефективність оперативно-розшукової діяльності. Визначено, що для вчасного розпізнавання й запобігання негативним наслідкам неналежного психоемоційного стану необхідно враховувати, що визначальну роль у психологічній структурі особистості працівника оперативного підрозділу відіграють психічні явища. Зазначено, що знання психологічних явищ сформує актуальне знання про особистість оперативного працівника, дозволить використовувати ці знання під час планування та проведення оперативно-розшукових заходів. При цьому акцентовано на тому, що для того, щоб відповідним чином корегувати психоемоційний стан оперативного працівника, з метою підвищення ефективності здійснюваної ним оперативно-розшукової діяльності, потрібно враховувати мотивацію, яка є одним із основних психологічних явищ, що пояснює рушійну силу усієї його життєдіяльності і поведінки.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, психологія оперативно-розшукової діяльності, психоемоційний стан, оперативний працівник, психічні явища, мотивація, ефективність.*

Постановка проблеми. Українські реалії останніх років створюють додаткове психологічне напруження в житті українців. Водночас, порівняно з цивільним населенням, психологічне напруження у працівників сектора безпеки і оборони України після повномасштабного російського вторгнення перебуває у своєму максимальному значенні. Адже, крім звичайних для будь-кого хвилювань за власну безпеку, а також рідних та близьких, на працівниках сектора безпеки і оборони, а особливо тих, хто здійснює оперативно-розшукову діяльність, лежить обов'язок ефективно виконувати свої службові завдання, від чого часто залежить успіх окремих бойових завдань, а отже, життя та здоров'я людей.

За своєю суттю оперативно-розшукова діяльність є одним зі способів збору та оцінки інформації, необхідної для ухвалення відповідних рішень, а отже, від того, наскільки отримана інформація буде правильно та об'єктивно оцінена, залежить і ухвалення рішення та ефективність заходів, здійснених на підставі такого рішення.

Від психоемоційного стану оперативного працівника прямо залежить ефективність усієї оперативно-розшукової діяльності і часто навіть тієї, яка здійснюється не конкретно ним, а цілим підрозділом чи навіть декількома підрозділами різних відомств. Знання психоемоційних станів та умінь їх вчасно розпізнати повинні бути в кожного оперативного працівника та відповідного керівника.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Сучасні здобутки оперативно-розшукової науки в частині вивчення її психологічних